

Romeo GURAKUQI

**SHQIPËRIA NGA AUTONOMIA E VASALITETI PREJ
PERANDORISË OSMANE TE PAVARËSIA E SHKËPUTJA E
PLOTË: NË KONFERENCËN E AMBASADORËVE, NË
PERIUDHËN NGA 30 MAJI 1913 DERI MË 29 KORRIK
1913/12 GUSHT 1913**

Abstrakt

Punimi trajton historinë diplomatike të çështjes shqiptare në Konferencën e Ambasadorëve në Londër dhe rrugën e ndjekur për përkufizimin e statusit shtetëror dhe kufijve të gjymtuar nacionalë. Konferenca u mbledh me cilësinë e “Mbledhjes së Ambasadorëve të gjashtë Fuqive të Mëdha nënshkruese të Traktatit të Berlinit”(1878). Çështja e kufirit të shtetit të ri shqiptar u përcaktua nën prizmin e shmangies së një ballafaqimi në mes Austro-Hungarisë dhe Rusisë. Austro-Hungaria u gjend përballë faktit të kryer të ndryshimit të *status quo*-së ballkanike në dëm të saj dhe në të mirë të Serbisë, Malit të Zi, Greqisë, prapa të cilave qëndronte, në fund të fundit, Rusia.

Për të kompensuar këtë, perandoria dualiste vendosi të vinte tanimë në jetë planin e kahershëm të krijimit të shtetit të Shqipërisë Autonome (më vonë të pavarur), që do të duhej të kishte kufij sa “më të mëdhenj që të ishte e mundur”. Autori shpjegon se e drejta e Serbisë mbi Kosovën, e pretenduar edhe sot kur Kosova është shkëputur juridikisht dhe faktikisht nga Serbia, nuk ka lindur si rezultat i integritetit normal të këtij territori, si rezultat i një konsensusi të përgjithshëm popullor, apo i një vazhdimësie historike të ndërprerë padrejtësisht, por si rezultat i fitimit të këtij territori si plaçkë lufte dhe të sanksionuar ndërkombëtarisht nga një institucion, i cili, në thelbin e punës së vet asokohe, nuk kishte parimet e sotme bazë të demokracisë që rregullojnë marrëdhëniet ndërkombëtare. Veprimtaria e shteteve ballkanike dhe e Fuqive të Mëdha në realizimin e këtij vendimi, u ndihmua nga gjendja në të cilën dilte shoqëria shqiptare e asaj kohe. Pushtimi pesëshekullor otoman kishte konservuar konservatorizmin

mesjetar, ruralizimin e shoqërisë shqiptare, mbajtjen e sforcuar të çdo prirjeje për ringritje kulturore dhe qytetare të shoqërisë në tërësi.

Fuqitë e Mëdha në këtë mënyrë, në vend që t'i hapnin porët jetësore një kombi në rrugën e tij për ripërtitje qytetare e kombëtare, e cunguan atë territorialisht, i këputën arteriet jetësore dhe ushqyen faktorët që bëjnë lehtësisht të manipulueshëm dhe të kontrollueshëm një popull të penguar historikisht në rrugën e tij të zhvillimit. Çështja e Shqipërisë u zgjidh pa respektin më të vogël ndaj shqiptarëve dhe kufiri i shtetit të ri shqiptar u përcaktua vetëm nën prizmin e shmangies së një ballafaqimi në mes Austro-Hungarisë dhe Ruisë, për të cilin shqiptarët nuk ishin fajtorë dhe me të cilin ata nuk kishin të bënin fare.

E gjendur e vetme, e papërkrahur seriozisht mund të themi as nga Gjermania, aleatja e saj më e ngushtë, nën presionin e të gjitha shteteve, Austro-Hungaria do të detyrohet të lëshojë për Serbinë me radhë, për llogari të mbajtjes së Shkodrës në Shqipëri, të të gjithë qyteteve etnikisht shqiptare në kufirin lindor. E gjithë kjo histori e dhimbshme lëshimesh të tokave dhe qyteteve të mirëfillta shqiptare bëhej në llogari të shmangies së një konflikti botëror.

Fjalë kyçe: *Konferenca e Ambasadorëve, Austro-Hungaria, Fuqitë e Mëdha, Traktati i Berlinit.*

Më 17 dhjetor 1912 ambasadorët e Fuqive të Mëdha të akredituar në Britaninë e Madhe u takuan nën kryesinë e Sir Edward Grey, për të mbikëqyrur procesin e paqes në Ballkan dhe për të mbrojtur interesat e Fuqive të Mëdha në rajon. Kjo Konferencë u mbledh me cilësinë e “Mbledhjes së Ambasadorëve të gjashtë Fuqive të Mëdha nënshkruese të Traktatit të Berlinit”(1878). Çështja e kufirit të shtetit të ri shqiptar u përcaktua nën prizmin e shmangies së një ballafaqimi në mes Austro-Hungarisë dhe Ruisë. Austro-Hungaria u gjend përballë faktit të kryer të ndryshimit të *status quo*-së ballkanike në dëm të saj dhe në të mirë të Serbisë, Malit të Zi, Greqisë, prapa të cilave qëndronte, në fund të fundit, Rusia. Për të kompensuar këtë, perandoria dualiste vendosi të vinte tanimë në jetë planin e kahershëm të krijimit të shtetit të Shqipërisë autonome (më vonë të pavarur), që do të duhej të kishte kufij sa “më të mëdhenj që të ishte e mundur”. Trajtimi i problemit të kufirit të shtetit të ri shqiptar nuk u mbështet në konsiderata etnografike, historike, ekonomike etj., por u bë nga Fuqitë nën prizmin e

mosprishjes së “Koncertit Evropian”.

E drejta e Serbisë mbi Kosovën, e pretenduar edhe sot kur Kosova është shkëputur juridikisht dhe faktikisht nga Serbia, nuk ka lindur si rezultat i integritetit normal të këtij territori, si rezultat i një konsensusi të përgjithshëm popullor, apo i një vazhdimësie historike të ndërprerë padrejtësisht, por si rezultat i fitimit të këtij territori si plaçkë lufte dhe të sanksionuar ndërkombëtarisht nga një institucion, i cili, në thelbin e punës së vet asokohe, nuk kishte parimet e sotme bazë e demokratike që rregullojnë marrëdhëniet ndërkombëtare. Veprimtaria e shteteve ballkanike dhe e Fuqive të Mëdha në realizimin e këtij vendimi, u ndihmua nga gjendja në të cilën dilte shoqëria shqiptare e asaj kohe. Pushtimi pesëshekullor otoman kishte konservuar konservatorizmin mesjetar, ruralizimin e shoqërisë shqiptare, mbajtjen e sforcuar të çdo prirjeje për ringritje kulturore dhe qytetare të shoqërisë në tërësi. Fuqitë e Mëdha në këtë mënyrë, në vend që t’i hapnin porët jetësore një kombi në rrugën e tij për ripërtëritje qytetare e kombëtare, e cunguan atë territorialisht, i këputën arteriet jetësore dhe ushqyen faktorët që bëjnë lehtësisht të manipulueshëm dhe të kontrollueshëm një popull të penguar historikisht në rrugën e tij të zhvillimit. Çështja e Shqipërisë u zgjidh pa respektin më të vogël ndaj shqiptarëve, dhe kufiri i shtetit të ri shqiptar u përcaktua vetëm nën prizmin e shmangies së një ballafaqimi në mes Austro-Hungarisë dhe Rusisë, për të cilin shqiptarët nuk ishin fajtorë dhe me të cilin ata nuk kishin të bënin fare.

E gjendur e vetme, e papërkrahur seriozisht mund të themi as nga Gjermania, aleatja e saj më e ngushtë, nën presionin e të gjitha shteteve, Austro-Hungaria do të detyrohet të lëshojë për Serbinë me radhë, për llogari të mbajtjes së Shkodrës në Shqipëri, të të gjitha qyteteve etnikisht shqiptare në kufirin lindor. E gjithë kjo histori e dhimbshme lëshimesh tokash dhe qyteteve të mirëfillta shqiptare bëhej në llogari të shmangies së një konflikti botëror. Në planin diplomatik, përgjatë zhvillimit të punimeve të Konferencës së Ambasadorëve, konstatohet një prirje veçimi gjithnjë edhe më e përshkallëzuar ndaj kërkesave të Malit të Zi. Duke qenë një shtet i vogël, i vendosur fare pranë kufirit me Perandorinë Austro-Hungareze dhe i orientuar në synimet e veta, pikërisht në një zonë të Shqipërisë, gjegjësisht të Perandorisë Osmane, ku monarkia dualiste ushtronte protektoratin e vet të kultit, Mbretëria e Malit të Zi u privua në Konferencë nga arritja e fitores maksimale, fort të dëshiruar dhe rrezikoi deri edhe një ndëshkim të rëndë ushtarak. Rusia, ndonëse dëshironte mbrojtjen e

interesave të mbretërisë malazeze, nuk mundi të bënte më shumë për atë, për shkak se pjesën e vet në balancën e Fuqive e peshoi më tepër në drejtim të mbrojtjes së aspiratave aneksioniste të shtetit tjetër më të fuqishëm sllav, Serbisë. Kësisoj, Mali i Zi i ndodhur mes ambicies për një zgjerim territorial dhe pamundësisë praktike për ta realizuar një gjë të tillë për shkak të arsyeve të mësipërme, gjatë punimeve të Konferencës kaloi në një veprimtari të paqëndrueshme dhe të pamotivueshme në planin e veprimtarisë diplomatike.

Akti i parë i Konferencës është ai i 17 dhjetorit 1912

Në konferencë, çështja shqiptare, pavarësisht invazionit serbo-malazez anekënd vendit, nuk u shoqërua me ndonjë pengesë për zgjidhjen e saj në parim. Në deklaratimet paraprake, fuqitë kërkuan që Shqipëria e ardhshme duhej të ishte një shtet i lirë, me një princ të zgjedhur prej fuqive, që do të gëzonte ndihmën e një komisioni ndërkombëtar të kontrollit dhe se do të përfitonte kufij të arsyeshëm që do të përcaktoheshin nga një komision special i hetimit.¹ Në këtë konferencë u ra dakord që Serbia nuk duhej të shtrihej drejt bregut të Adriatikut dhe se duhej të krijohet një Shqipëri autonome. Konferenca që kryesohej prej sekretarit të Jashtëm britanik, Edward Grey, debatoi rreth tri problemeve kryesore: a - statusit ndërkombëtar të Shqipërisë, b - organizimit të shtetit të ri, c - vendosjes së kufijve të pranueshëm ndërkombëtarisht.

Për sa i përket statusit të Shqipërisë, Fuqitë e Mëdha pjesëmarrëse në Konferencë, që më datën 17 dhjetor 1912 ranë në një mendje që të zbatohej formula: “Autonomi e garantuar dhe e kontrolluar ekskluzivisht nga të gjashtë Fuqitë në sovranitetin ose suzerenitetin e Sulltanit”. Këtij paragrafi të parë më pas iu shtua edhe vërejtja: “Shqipëria autonome do të jetë e neutralizuar”.² Pra siç shihet, projekti i parë për statusin e Shqipërisë ka qenë i përbërë nga këta përbërës juridikë kryesorë: 1. autonomia, e lënë mjaft evazive, mbasi autonomia në historinë e shtetformimit ballkanik varionte nga

¹ Ferdinand Scevill, *The History of Balkan Peninsula, from the earliest times to the present day*, New York (revised edition) 1933, 474.

² Arben Puto, *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit*, II, Tiranë 1987, 188, dokumenti nr. 1, Londër, 17 dhjetor 1912, Vendim mbi autonominë e Shqipërisë.

Provinca autonome në shtetin autonom; 2. se ideja fillestare e autonomisë ishte evazive këtë e kuptojmë nga pika që varësinë nga Sulltani e shtrin si opsion nga sovraniteti i Sulltanit (në këtë rast Shqipëria do ishte provincë autonome), në suzerenitet të Sulltanit (në këtë rast Shqipëria do ishte shtet autonom); 3 autonomi e garantuar dhe e kontrolluar vetëm nga gjashtë Fuqitë e Mëdha; 4. neutraliteti i vendit.

Përcaktimi qartësisht është shprehje e kompromisit të arritur midis palëve në formulim dhe normalisht që është një fazë e parë e arritjes së një përfundimi mbi Shqipërinë që do të vijë duke evoluar. Konferenca e ka shtyrë vendimin përfundimtar për statusin e Shqipërisë nga njëra mbledhje në tjetrën, pa arritur në një vendim përfundimtar. Akti i dytë i rëndësishëm frenues në përpjekjet e fuqive ballkanike për të aneksuar tërësisht tokat shqiptare është Traktati i Paqes i 30 majit 1913. Ky traktat në nenin 2 të tij, përcaktonte se Perandoria Osmane ia lëshonte aleatëve ballkanikë të gjitha territoret e saj në kontinentin evropian në përfundim të vijës Enos-Midia, me përjashtim të Shqipërisë. Ndërsa Neni 3, i angazhonte Perandorinë Osmane dhe shtetet aleate ballkanike, njëkohësisht, të deklaronin se ua linin Fuqive të Mëdha, pra Gjermanisë, Austro-Hungarisë, Francës, Mbretërisë së Bashkuar të Britanisë së Madhe, Irlandës, Italisë dhe Rusisë, kujdesin për të rregulluar caktimin e kufijve të Shqipërisë dhe të gjitha çështjet e tjera që kishin të bënin më këtë vend të ri ballkanik.

Pra, me një akt të tillë, Perandoria Osmane për herë të parë detyrohej të hiqte dorë nga të drejtat sovrane mbi Shqipërinë, po ashtu shtetet ballkanike shkurajoheshin të vijonin veprimtarinë e mëtejshme copëtuese mbi tokat shqiptare, mbasi tashmë do ishin gjashtë Fuqitë e Mëdha ato që do të vendosnin mbi të gjitha çështjet që lidheshin me statusin e Shqipërisë, organizimin e saj të brendshëm dhe përcaktimin e kufijve. Traktati i 30 majit 1913 është i pari akt ndërkombëtar që e shprehu idenë e një shteti shqiptar më vite, megjithëse në një formë ende të papërcaktuar. Pas nënshkrimit të Traktatit të Paqes, po më datën 30 maj 1913, u zhvillua seanca e radhës e Konferencës së Ambasadorëve, në të cilën u adoptua vendimi i mëposhtëm, që në fakt përcaktonte linjat e ardhshme të punëve për problemin e Shqipërisë autonome. Në këtë seancë Sir Edward Grey informoi ambasadorët mbi firmosjen e Traktatit të Paqes prej delegatëve të qeverisë otomane dhe të shteteve aleate ballkanike. Pas nënshkrimit të këtij traktati, ambasadorët gjendeshin tani para nevojës së dhënies së përgjigjeve për

çështje specifike, zgjidhja e të cilave bëhej e nevojshme për të përkufizuar punën e Konferencës së Ambasadorëve, e cila tanimë po vinte gradualisht drejt një faze finale konkluzive. Problemet ishin si më poshtë:

1. Organizimi i Shqipërisë. Nuk bëhej fjalë për përcaktimin e një organizimi në detaje, por ishte e rëndësishme që pjesëmarrësit në Konferencë të merreshin vesh mbi linjat e përgjithshme të institucioneve të shtetit autonom; 2. përkufizimi i kufijve jugorë dhe juglindorë të Shqipërisë; 3. çështja e ishujve të detit Egje.³

Kështu ambasadorët e vijuan punën e mëtejshme në linjat e lartpërmendura. Propozimi që përgatiti aktin final mbi statusin e Shqipërisë së pavarur, ka qenë projekti i dytë austro-italian, i paraqitur në Konferencën e Ambasadorëve më datën 15 korrik 1913, që në fakt është një përpunim i mëtejshëm i projektit të tyre të datës 8 maj 1913, i titulluar: “Projekt mbi Statusin e Shqipërisë”, të cilën e paraqitem më sipër.

Sipas propozimit austro-italian të datës 15 korrik 1913:

1. Shqipëria duhej të formohej si principatë autonome dhe e trashëgueshme, sipas radhës së paralindjes nën garancinë e të gjashtë Fuqive.

2. Çdo lidhje suzeraniteti midis Turqisë dhe Shqipërisë përjashtohej.

3. Shqipëria do të ishte një shtet asnjans dhe asnjansësia e këtij entiteti do të garantohej nga të gjashtë Fuqitë e Mëdha.

4. Kontrolli i administratës civile dhe i financave të Shqipërisë do t'i besohej një komisioni ndërkombëtar, të përbërë nga delegatë të të gjashtë fuqive pjesëmarrëse në Konferencë dhe një delegat i Shqipërisë.

5. Kompetencat e këtij komisioni do të vazhdonin për pesë vjet dhe mund të përtëriheshin në rast nevojë.

6. Ky komision do të ngarkohej me hartimin e një projekti të hollësishëm për organizimin e të gjitha degëve të administratës së Shqipërisë.

7. Brenda gjashtë muajve një princ i huaj do të caktohej në krye të Principatës së Shqipërisë.

³ PRO.FO.371.1798, doc.no.25532/118, Sir Edward Grey to Sir F. Cartwright, FO, May 30, 1913.

8. Qetësia dhe rendi publik do të siguroheshin nga organizimi ndërkombëtar i xhandarmërisë, organizim që do u besohej oficerëve të huaj, që do të kishin komandën eprore dhe efektive të këtij institucioni.⁴

Kësisoj, projekti austro-italian që e ndryshonte shumë në thelb vendimin e 17 dhjetorit 1912 dhe që përjashtonte kështu që në nenin 2 çdo lidhje suzereniteti midis Turqisë dhe Shqipërisë, *përgatiti terrenin final për vendimin ose aktin ndërkombëtar të njohjes së pavarësisë së Shqipërisë, të miratuar më 29 korrik 1913 nga Konferenca e Ambasadorëve*.⁵ Megjithëse në nenin e parë të këtij akti përcaktohej se Shqipëria formohej si një principatë autonome, sovrane dhe e trashëgueshme, sipas rendit të parëlindjes nën garancinë e të gjashtë fuqive dhe me princ të caktuar nga ato. Fuqitë, duke shpallur me nenin 2 shkëputjen e çdo lidhjeje suzereniteti midis Perandorisë Osmane dhe Shqipërisë dhe duke përcaktuar në nenin 3 asnjënjësinë e principatës së garantuar nga Fuqitë, në fakt, tashmë në mënyrë definitive, kishin krijuar një shtet të ri të veçantë, pa asnjë lloj varësie nga sundimtarët e dikurshëm, duke i vendosur një vulë juridike ndërkombëtare krijimit të shtetit shqiptar.

Projektit austro-hungarez, në vendimin final të 29 korrikut iu shtua edhe një artikull i nëntë, i cili parashikonte se oficerët që do të merreshin me organizimin e xhandarmërisë shqiptare do të zgjidheshin nga ushtria suedeze (mirëpo meqë Suedia nuk e pranoi, më vonë kjo detyrë do t'i ngarkohej oficerëve holandezë). *Kështu, vendimi i datës 29 korrik 1913 i Konferencës së Ambasadorëve në Londër përbën dokumentin themelor ndërkombëtar të krijimit të shtetit shqiptar dhe të njohjes së pavarësisë së Shqipërisë nga gjashtë Fuqitë e Mëdha të kohës. Ky akt iu bashkëngjiti në këtë mënyrë aktit të brendshëm të pavarësimi të Shqipërisë, të shpallur më 28 nëntor 1912 nga elita kombëtariste shqiptare.*

⁴ Arben Puto, *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit*, Tiranë 1987, 276-277, dokumenti nr. 37, Projekt Austro-Italian për organizimin e Shqipërisë, Londër, 15 korrik 1913.

⁵ PRO.FO.371.1802, doc.no.37297, Proceedings of Ambassadors' Meeting, held July 29, 1913, Organization de l'Albanie.

Përse në vendimin përfundimtar Shqipëria cilësohej Principatë autonome?! Autonomia në këtë rast mendoj se përfaqëson faktin se ky shtet i sapoformuar do të vendosej nën një princ të përzgjedhur nga Fuqitë e Mëdha, dhe do të ishin këto fuqi që nëpërmjet Komisionit Ndërkombëtar të Kontrollit do të drejtonin, do ta mbikëqyrnin, do të kujdeseshin për shtetin e ri për një periudhë dhjetëvjeçare. Ky institucion ndërkombëtar në bashkëpunim me pushtetin që i jepej princit, si kryetar i shtetit dhe njëkohësisht mishërues të pushtetit ekzekutiv, do të përbënin autoritetin më të lartë vendimmarrës në Principatën e Shqipërisë. Në fund fare, janë pikërisht gjashtë Fuqitë e Mëdha, ato që do të garantonin këtë status, integritetin dhe neutralitetin e shtetit të ri, detyrë që ato në fakt nuk arritën ta përmbushnin për një seri rrethanash ndërkombëtare dhe për numër arsyesh të brendshme shqiptare.

Problemi i Shqipërisë së Jugut ka qenë një prej zgjidhjeve më të fundit të arritura nga Konferenca e Ambasadorëve për shkak të ndërthurjes dhe ndërlidhjes së kësaj çështjeje me një rregullim tërësor të çështjeve jugore të Gadishullit të Ballkanit dhe Egjeut, pas krizës së viteve 1912-1913, ndërthurjes së interesave të Italisë, Greqisë dhe Turqisë dhe çështjeve të mbetura të pazgjidhura që lidheshin me luftërat e mëparshme mes Italisë dhe Turqisë (Lufta Italo-Turke 1911 dhe Traktati i Lozanës). Çështja e kufirit jugor të Shqipërisë u lidh ngushtësisht, për shkak të implikimit të Italisë, me problemin e ishujve të Egjeut.

Nënshkrimi i Traktatit të Paqes mes Aleatëve dhe Turqisë hapi për drejtuesit e Konferencës, rrugën për zgjidhjen e çështjeve të tjera. Vështirësia qëndronte se gjatë gjithë kësaj kohe Shqipëria e Jugut ndodhej nën darën e pushtimit të drejtpërdrejtë të trupave qeveritare greke dhe në këto rrethana perspektiva e zgjidhjes së problemit të Shqipërisë së Jugut dukej mjaft e zymtë, sikurse në të vërtetë do të ndodhte. Për të parandaluar një ballafaqim të mundshëm mes Greqisë, nga njëra anë, dhe Italisë e Austro-Hungarisë nga ana tjetër, për çështjen e Shqipërisë së Jugut, Edward Grey në mbledhjen e datës 11 qershor 1913 shtroi çështjen e masave shtrënguese që duheshin marrë ndaj Greqisë, në qoftë se ajo do të refuzonte bindjen ndaj vendimit të Fuqive. Për të asnjënsuar çdo veprim të njëanshëm të Austro-Hungarisë dhe Italisë, të cilat e kishin bërë të qartë pamundësinë e ndryshimit të qëndrimeve të tyre në lidhje me kufirin e Shqipërisë së Jugut, Sir Edward Grey u mundua të angazhojë në një vendim të

përbashkët të gjitha Fuqitë pjesëmarrëse në Konferencë, në mënyrë që të arrihej në një mendje në marrjen e masave të nevojshme për t'i imponuar Greqisë edhe me forcë vendimin e koncertit, tashmë të brishtë të fuqive evropiane.⁶

Studiuesi Arben Puto mendon me të drejtë se një moment kthese në trajtimin përfundimtar të çështjes së kufirit midis Shqipërisë dhe Greqisë ka qenë përfundimi dhe rezultati i Luftës së Dytë Ballkanike, ose ajo çfarë njihet ndryshe si Lufta në mes Aleatëve, pas së cilës Greqia e zgjeroi shumë territorin e saj verilindor⁷ dhe kështu "çliroi" fuqitë e Adriatikut nga situata e pritjes në këmbënguljen e tyre për kufirin e Shqipërisë së Jugut. Nga ky moment presioni i Austro-Hungarisë dhe Italisë për zgjidhjen e problemit të kufirit jugor ka ardhur duke u rritur dhe është bërë më intensiv dhe më i mbështetur në komunikimet diplomatike.

Më 1 korrik 1913 Sir Edward Grey u propozoi të gjithë ambasadorëve njëkohësisht, projektin për zgjidhjen në mënyrë komplekse dhe të njëkohshme të kufirit të Shqipërisë së Jugut, nga Korça deri në Stylos, neutralizimin e kanalit të Korfuzit dhe problemin e ishujve të Egeut. Për sa i përket kufijve të Shqipërisë, Konferenca e Ambasadorëve vendosi që kufiri në mes Shqipërisë dhe Greqisë do të duhej të kalonte nga Liqeni i Ohrit, në kufijtë lindorë të ish-kazasë së Korçës, drejt bregut të detit në Gjirin e Ftelias, në një pikë në jug të Kepit Stylos (përballë ishullit të Korfuzit), në mënyrë të atillë që të përfshinte brenda Shqipërisë qytetet e Korçës, Tepelenës, Gjirokastrës dhe Delvinës. U ra në një mendje gjithashtu që Manastiri i Shën Naumit dhe ishulli i Sazanit duhej t'i përkisnin Shqipërisë, ndërsa krahina e Çamërisë, ndonëse e banuar krejtësisht prej shqiptarëve, duhej t'i kalonte Greqisë. Në shtesë të këtyre vendimeve u vendos që kanali i Korfuzit duhej të asnjansohej. Shumë të rëndësishme paraqitën punimet e Konferencës së Ambasadorëve të datës 8 gusht 1913. Kjo sepse Konti Mensdorff, në emër të qeverisë perandorake dhe mbretërore austro-hungareze, vendosi kushtet më të qarta mbi dhënien e konsensusit për emërimin e Komisionit Ndërkombëtar të Caktimit të

⁶ Arben Puto, *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit*, vëllimi II Tiranë 1987, Dokumenti nr. 34, Procesverbal mbi kufirin jugor të Shqipërisë, Londër, 11 qershor 1913.

⁷ Arben Puto, *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit*, vëllimi II Tiranë 1987, 78-79.

Kufirit të Shqipërisë së Jugut, të cilit do t'i ngarkohej detyra. Këto kushte përbëjnë, jo vetëm piketat bazë të punës së komisionit në të ardhmen, por janë njëkohësisht një zbërthim paraprak i situatës reale në terren, që do të mundësonte një shqyrtim sa më të drejtë të kufirit në rrethanat e përcaktimit të linjave kryesore të punës së Komisionit.

Sipas këtyre kushteve: 1. Territoret në të cilat do të shtrihej puna e Komisionit nuk ishin ende të njohura. Kufizat territoriale ku do të ushtrohej veprimtaria duhej të ishin, në përfundim, malet që ndajnë krahinën bregdetare e atribuar ndaj Shqipërisë, nga Ftelia drejt Luginës së Gjirokastrës. Pastaj puna për caktimin e kufirit do të duhej të kalonte në verilindje të kufijve të ish-kazasë otomane të Korçës. Në rajonin në mes këtyre krahinave, sipas propozimit austriak, linja veriore e punës së komisionit do të duhej të ishte në vijën e treguar në memorandumit e paraqitur në konferencë nga Venizelloso, ndërsa në jug dhe në juglindje shtrihej linja e propozuar nga Austro-Hungaria, nga lugina e Gjirokastrës. Ideja ishte se diku në mes të këtyre dy linjave ekstreme do të propozohej nga austriakët të kalonte kufiri. 2. Austro-Hungaria kërkonte të sigurohej tashmë përfundimisht se ishte vendosur që rajoni bregdetar deri në Phtelia, përfshirë ishullin e Sazanit, hapësira në veri të linjës greke dhe ish-kazaja otomane e Korçës, me bregun perëndimor dhe jugor të Liqenit të Ohrit, deri pranë Manastirit të Shën Naumit, do të ishin pjesë integrale e Shqipërisë. 3. Austriakët kërkonin të siguroheshin se Komisioni do ta fillonte punën më datën 1 shtator 1913 dhe do ta mbaronte më 30 nëntor 1913. 4. Për zhvillimin e punës së vet, komisioni do ta ndërtonte punën e vet përmes seksioneve, duke pasë parasysh formacionet e përbashkëta natyrore të luginave. 5. Përcaktimi i vijës kufitare do të duhej të bëhej mbi bazën e fakteve etnografike dhe gjeografike, duke pasë parasysh fillimisht gjuhën e njerëzve dhe para së gjithash, gjuhën e folur në familje. Për këtë ishte e nevojshme që komisioni të injoronte përpjekjet për të krijuar ngjarje politike ose manifestime dhe të tjera plebishite. 6. Për sa i përket krahinave të banuara nga popullsia vllahe, komisioni do të shqyrtonte nacionalitetin e tyre. Kërkesa për atribuimin e kësaj krahine, ose në Shqipëri ose në Greqi, do të formonte objekt të një marrëveshjeje në mes Greqisë dhe Rumanisë. 7. Një muaj pas mbylljes së punimeve të Komisionit të Caktimit të Kufirit Jugor të Shqipërisë, duhej të ndodhte evakuimi i trupave greke nga territori që do i caktohej Shqipërisë.⁸

⁸ PRO.FO.371.1802, doc.no. 37169/160, Sir Edward Grey to Sir F. Cartwright, FO,

Markez Imperiali dhe Princi Lichnowsky e mbështetën komunikimin e Kontit Mensdorff, ndërsa ambasadorët e Francës dhe Rusisë rezervuan të drejtën të bëjnë konsultime me qeveritë e tyre në lidhje me këtë komunikim austriak që kishte vlerën e një vendimi paraprak definitiv.⁹ Siç shihet, ky komunikim austriak, pasi hidhte linja në hartën e ardhshme, ia linte një hapësirë formale për caktimin e të ardhmes së Gjirokastrës, vendimit të Komisionit të Caktimit të Kufirit (megjithëse ajo e kishte bërë të qartë se Gjirokastra ishte e Shqipërisë) dhe përcaktonte si pikat skajore të këtij kufiri jugor të Shqipërisë, Kepin Stylos dhe Korçën.

Qëndrimi austriak zëmëroi sërish diplomacinë e Athinës. Më 10 gusht M. Coromilas, ministër i Punëve të Jashtme të Greqisë, i komunikoi një telegram Foreign Office britanik në lidhje me qëndrimin grek për sa i përket zgjidhjes së problemit të kufijve me Shqipërinë. Athina zyrtare, së pari u ngrit kundër kërkesës austriake për ngritjen e një komisioni hetimor, mbasi, sikurse ajo u shpreh, ky komisioni për mënyrën se si kërkohej të ngrihej nga austriakët, synonte të orientohej në kahun e një gjykate arbitrarë me një program të paramenduar kundër rivendikimeve greke dhe pa pjesëmarrjen greke, në “çështje që përfshinin fatin e dhjetëra mijëra grekëve”. Ky komision, në këndvështrimin zyrtar grek, nuk ishte ai fillestari i propozuar nga Sir Edward Grey. Pala greke mendonte se përbënte një sakrificë për ata, pranimi i fillimit të vijës kufitare në pikën bregdetare Kepi Stylos, por këtë lëshim pala greke e kishte bërë në rrethanat kur mendonte se Greqisë do t'i njihej zotërimi i Korçës. Greqia gjithashtu e konsideronte se privimi prej ishullit të Sazanit i Greqisë, mbi të cilin ishull Greqia kishte të drejta të pakontestueshme, pamenduar një kompensim të përshtatshëm për këtë vend, ishte një gjë shumë e rëndë për interesat shtetërore të saj.¹⁰

Ndërkohë një ditë më përpara se Konferenca e Ambasadorëve të merrte vendimin përfundimtar mbi kufirin jugor të Shqipërisë, vendet ndërluftuese të Luftës së Dytë Ballkanike, ose asaj që njihet në histori si Lufta ndërmjet Aleatëve, nënshkruan më 10 gusht 1913 në Bukuresht traktatin që shënonte fundin e luftës mes tyre, të zhvilluar në

August 8, 1913.

⁹ Po aty.

¹⁰ PRO.FO.371. 1802, doc.no. 37605/1 Substance of Telegram from M. Coromilas, August 10, 1913, (Communicated to Foreign Office by Greek Minister, August 11).

mes muajve qershor-korrik 1913. Traktati i Bukureshtit njohu aneksimin e Kosovës dhe të Maqedonisë Veriore prej Serbisë. Serbia fitoi Manastirin dhe Ohrin. Traktati i Bukureshtit vulosi sërish vendosjen e gati gjysmës së popullsisë shqiptare në Ballkan nën sundimet serbe, greke dhe malazeze. Pas këtij momenti të tria këto vende filluan një fushatë intensive propagandistike e agjitacionesh më krahinat e aneksuara shqiptare, duke djegur fshatra dhe duke nxjerrë jashtë këtyre trevave popullsinë autoktone.

Pas këtij traktati, më datën 11 gusht është arritur të merret vendimi përfundimtar i Fuqive të Mëdha për kufirin jugor të Shqipërisë. Në mbledhjen e datës 11 gusht, të gjithë ambasadorët, të autorizuar nga qeveritë e tyre, pranuan propozimin austro-hungarez të datës 8 gusht, me një amendament të nenit 6, shtuar prej Sir Edward Grey,¹¹ sipas të cilit, *“për sa i përket rajoneve të banuara nga popullsia kuco-vllahe, komisioni do të bënte verifikimin e nacionalitetit të tyre. Vlerësimi se një rajon i caktuar do t’i përkiste Shqipërisë ose Greqisë, duhej t’u lihej Fuqive, pas vlerësimit dhe shqyrtimit që do të bënte paraprakisht Komisioni Ndërkombëtar. Garancitë për popullsinë kuco-vllahe do të rregulloheshin me një marrëveshje të drejtpërdrejtë në mes Greqisë dhe Rumanisë”*.¹²

Kufiri jugor copëtoi në mes trojet jugore shqiptare. Nga ky moment dhe në vijim filloi një proces intensiv i spastrimit etnik të trojeve më jugore të Shqipërisë së Jugut, gjegjësisht atij territori që në terminologjinë e përditshme të vendit fqinj të Shqipërisë, Greqisë, njihet si Epiri i Jugut, proces që do të shoqërohet më pas me një kolonizim (helenizim) gradual, por të pandërprerë, të atillë sa sot gjurmët e përkatësisë etnike shqiptare në ish-kazatë e Epirit të Jugut (ku ka pasur shqiptarë të besimit islam dhe ortodoks) gati janë fshirë tërësisht dhe pronësia është tjetërsuar, jo si rezultat i mënyrave klasike ligjore të pasimit të pronës. E njëjta politikë e pastrimit etnik të popullsisë shqiptare u ndoq edhe në veri, verilindje të trojeve etnike shqiptare nga autoritetet ushtarake dhe politike serbe. Pas vendimeve të 29 korrikut dhe 12 gushtit 1913, niste faza e zbatimit të vendimeve për

¹¹ PRO.FO.371.1802, doc.no. 37497/163, Sir Edward Grey to Sir F. Cartwright, FO, August 11, 1913.

¹² PRO.FO.371.1802, doc.no. 37169/160, Sir Edward Grey to Sir F. Cartwright, FO, August 8, 1913.

jetësimin e shtetit shqiptar, Principatës së Shqipërisë dhe caktimin e kufijve në terren.

Krijimi i Komisionit Ndërkombëtar të Kontrollit u parashikua nga vendimi final i formulës së adaptuar nga përfaqësuesit e Fuqive të Mëdha mbi organizimin e Shqipërisë më 29 korrik 1913, gjegjësisht parashikuar në pikat 4, 5, 6.¹³ Mbledhja e këtij organizmi shtetformues, mbikëqyrës, kujdestar dhe kontrollues, me tiparet e një qeverie direktore, u arrit më në fund pas paqartësisë dhe mosmarrëveshjeve mes Fuqive të Mëdha, lidhur me qëndrimin që duhej mbajtur ndaj qeverisë së përkohshme të drejtuar nga Ismail Qemali dhe problemit të kufijve të Shqipërisë.¹⁴

Misioni kryesor i KNK-së ishte organizimi i Principatës së Shqipërisë dhe plotësimi i tranzicionit të këtij entiteti nga sundimi otoman në pavarësi. Kësisoj, KNK-ja do të jetë organizmi tranzitor në rrugën e transformimit të Statusit të Shqipërisë në shtetësi të plotë, proces i cili ishte parashikuar të zgjaste pak kohë nga Fuqitë, por që rrjedhat ndërkombëtare e nxorën atë plotësisht jashtë limiteve kohore të parashikueshme, duke e mbyllur pa sukses këtë fazë të parë të shtetësisë. KNK-ja ka qenë instrument i një lloj protektorati ndërkombëtar nën të cilin u vendos Shqipëria e re, organizëm ky që kufizoi ushtrimin e plotë të sovranitetit, përmes formave të kontrollit shumëplanësh dhe njëkohësisht shumë të stërholluara për të funksionuar normalisht. Ky instrument i kujdestarisë së gjashtë Fuqive evropiane lindi nga frika e krijimit të ndonjë zbrazëtie pushteti.¹⁵ Ismail Qemali dhe qeveria e tij, duke u mbështetur nga shumica e shqiptarëve, ishin të vendosur që Shqipëria të bëhej një shtet europian, të qeverisej për këtë nga një princ nga dinastitë evropiane dhe këtë

¹³ PRO.FO.371. 1825, doc.no.35261/1, Organisation de l'Albanie (Formula adopted July 29): (4: *Le contrôle de l'administration civile et des finances de l'Albanie est confié à une commission internationale composée des délégués des six Puissances et d'un délégué de l'Albanie. 5. Les pouvoirs de cette commission dureront dix ans, et pourront être renouvelés en cas de besoin. 6. Cette commission sera chargée d'élaborer un projet d'organisation détaillé de toutes les branches de l'administration de l'Albanie. Elle présentera aux Puissances, dans un délai de six mois, un rapport sur le résultat de ses travaux, ainsi que ses conclusions au sujet de l'organisation administrative et financière du pays*)

¹⁴ Arben Puto, *Pavarësia shqiptare dhe diplomacia e Fuqive të Mëdha, 1912-1914*, Tiranë 1978, 448.

¹⁵ Ferdinando Salleo, *Shqipëria: gjashtë muaj mbretëri*, Tiranë 2002, 43.

kryetari i qeverisë ia kishte bërë të qartë Portës së Lartë.¹⁶ Ndërkohë Esad Pasha dhe përkrahësit e tij, mbetje të fanatizuara të pushtuesit otoman, dëshironin një Shqipëri ndryshe, të pashkëputur nga trashëgimia e djeshme dhe ndaj shpallën qëllimin e tyre për të përmbysur Qeverinë e Përkohshme dhe vendosjen e një princi otoman në fronin e Shqipërisë.¹⁷

Fuqitë e Mëdha të përfaqësuara nga KNK-ja, me vendimin e tyre për të ndjekur një politikë asnjësie mes rivaliteteve shqiptare, nuk arritën të shquajnë dot partinë progresiste dhe proevropiane shqiptare, duke mos njohur qeverinë që kishte së paku një legjitimitim të brendshëm, për shkak të burimit të saj nga një kuvend kombëtar mbarëshqiptar dhe hershmërisë së themelimit institucional. Duke mos i dhënë mbështetjen e nevojshme Qeverisë së Përkohshme dhe duke imponuar dorëheqjen e saj, Fuqitë e Mëdha, pa dashje do ta zhvendosin qendrën e rëndësës politike të Shqipërisë nga Vlora në Durrës, ku Esad Pasha ishte i gjithpushtetshëm. Vendimi i Princ Vidit më pas për ta vendosur selinë e tij në Durrës, do të kushtëzojë pozicionin parësor të Esad Pashës në qeverinë e re që do të krijohet atje.

Qeveria e Durrësit u formua jo rastësisht në një moment shumë vendimtar për rrjedhat centralizuese që do të duhej të merrte administrimi i Shqipërisë, me ardhjen e KNK-së në Vlorë, kur ekzistonte mundësia e njohjes së Qeverisë së Përkohshme dhe pranimi i saj si qeveri e ligjshme e Principatës të sapoformuar të Shqipërisë. Nisma e Esad Pashë Toptanit errësoi qëndrimet patriotike dhe bashkimin e shqiptarëve. Ajo qeveri shërbeu si alibi e mirë e qarqeve shoviniste fqinje dhe fuqive të Antantës për mosnjohjen e qeverisë së Ismail Qemalit dhe forcave patriotike me orientim laik që mbështeteshin nga Austro-Hungaria, dhe për të treguar me gisht mungesën e aftësisë shtetformuese të shqiptarëve.

Duke mos e njohur Qeverinë e Përkohshme të Vlorës, të lindur nga një kuvend kombëtar mbarëshqiptar, koncerti i Fuqive të Mëdha la mënjanë përpjekjen e brendshme për të materializuar shtetësinë, duke mos njohur njëkohësisht edhe parimin e vetëvendosjes dhe duke filluar nga e para sendërtimin e elementëve përbërës shtetëror të Principatës së Shqipërisë: (a) përcaktimin e territorit (që u realizua nga komisionet

¹⁶ Joseph Swire, *Shqipëria, Ngritja e një mbretërie*, Tiranë 2005, 156.

¹⁷ Po aty, 157.

respektive të kufirit), për rrjedhojë edhe elementin e dytë të shtetësisë; (b) popullsinë që do të përfshihej në këtë principatë; (c) qeverinë (që do të ishte në këtë rast një qeveri e re e krijuar rishtazi), dhe në fund do të krijonte mundësinë këtij entiteti për të bërë funksional elementin e katërt të shtetësisë; (d) kapacitetin për të hyrë në marrëdhënie me shtetet e tjera, ballkanike dhe evropiane, nëpërmjet përcaktimit të pozicionit neutral të këtij shteti dhe garantimin ndërkombëtar të pavarësisë së tij. Mosnjohja e Qeverisë së Përkohshme të Vlorës mendoj se ka ardhur për arsye politike, të lidhura fillimisht me statusin e papërcaktuar të Shqipërisë në momentin e formimit të saj (Qeverisë së Vlorës), por edhe me kontradiksionin e hapur në qëndrimet politike të pjesëmarrësve në Koncertin Evropian.

Në këtë situatë të vështirë rivaliteti e presioni politik, në mbrëmjen e datës 10 janar, Ismail Qemali, duke vënë mbi të gjitha interesat e Shqipërisë, në bashkëpunim të ngushtë me KNK-në, shpalli se për të shpëtuar vendin nga rënia në një luftë civile dhe shkatërrimi, ishte i përgatitur ta dorëzonte autoritetin e tij në duart e KNK-së, në qoftë se ky institucion do ta merrte këtë angazhim për të gjithë Shqipërinë. Anëtarët e kabinetit të tij njëzëri e konfirmuan deklaratën e mësipërme. Pas mbledhjes që zgjati deri në orën 01:00 pas mesnatës, KNK-ja vendosi t'ia parashtrojë këtë propozim qeverive respektive, duke e konsideruar një nismë të tillë, si të vetmen që do ta shpëtonte vendin nga anarkia e mëtejshme.¹⁸ Në pasdrekën e datës 22 janar, Komisioni thirri Ismail Qemalin dhe e njoftoi atë se ishte autorizuar prej Fuqive të pranonte dorëheqjen e tij dhe merrte përsipër administrimin e vendit. Palët nënshkruan një procesverbal dhe më pas vendimi iu njoftua anëtarëve të tjerë të qeverisë. Në këtë mënyrë qeveria e Vlorës de facto u shpërnda. Pushteti u dorëzua nga Ismail Qemali në duart e KNK-së në mbrëmjen e datës 23 janar 1914. KNK-ja caktoi Fejzi Bej Alizotin, i cili në dy muajt e fundit kishte vepruar si ministër i Brendshëm dhe në sytë e KNK-së shihej si njeri kompetent në çështjet administrative, si drejtor të përgjithshëm të çështjeve të Brendshme.¹⁹ Ismail Qemali vetë u kthye në Nicë të Francës.

¹⁸ PRO.FO. 371.1890 doc. no.1544, tri raporte të Consul - General Lamb to Sir Edward Grey, Vallona, January 6, 1914; doc. no. 2534 faqe 109, Vallona, January 12, 1914; doc.no.3189 Valona, January 16, 1914.

¹⁹ PRO.FO. 371.1890 doc. no. 4454, Consul-General Lamb to Sir Edward Grey, Vallona, January 22, 1914., Enclosure in No. 1 "Procès- Verbal Aujoud'hui, le 22 janvier, 1914, la Commission Internationale de Controle s'est rendue auprès de son

Pas dorëheqjes së Ismail Qemalit, Esad Pasha mbeti personi i vetëm me ndikim në Shqipëri, që kishte një program politik të qartë, ishte në zotërim të shumave të mjaftueshme parash për të realizuar objektivat e tij politike dhe njerëzit nën komandën e tij ishin në kontroll të aksit rrugor nga Durrësi në Elbasan drejt Starovës.²⁰ Megjithëse ishte “prishësi kryesor i njësisë shqiptare”, ai sërish konsiderohej tanimë e vetmja forcë reale në vend, me të cilën do të duhej të bëheshin llogaritë.²¹ KNK-ja e ftoi edhe Esad Pashën të ndiqte shembullin e Ismail Qemalit, por ai fillimisht nuk pranoi, duke vendosur këto kushte: formimin e një kabineti të ri për të gjithë Shqipërinë me qendër në Durrës, në të cilin kabinet Esad Pasha duhej të mbante postin e ministrit të Luftës. Ky kabinet duhej të jepte dorëheqjen sapo Princi të arrinte në Shqipëri. Synimi i këtij propozimi ishte përqendrimi i të gjithë forcës ushtarake të vendit në duart e tij, në pritje të mbërritjes së Princit, gjë që do ta vendoste atë në një pozicion parësor në të ardhmen politike të Shqipërisë.²² Kushtet e paraqitura nga Esadi ishin të papranueshme për KNK-në, ndaj ky organ vendosi të dërgojë në Durrës dy anëtarë: përfaqësuesin britanik Lamb, që ishte në muajin janar 1914 kryetar i radhës, dhe përfaqësuesin e Gjermanisë,

Excellence Ismail Kemal Bey. Le Président du Gouvernement provisoire, persuadé que le seul moyen de mettre fin à l'état de scission et d'anarchie dans le pays était de former un Gouvernement unique pour toute l'Albanie et que, dans les circonstances actuelles, ce but ne pourrait être atteint que s'il remettait le pouvoir entre les mains de la Commission Internationale de Contrôle, représentant les Grandes Puissances, réitère la prière qu'il avait précédemment et en présence de ses Ministres adressée à la Commission Internationale de Contrôle, d'assumer cette tâche et d'accepter la remise des pouvoirs entre ses mains. La Commission Internationale de Contrôle rend hommage aux sentiments patriotiques qui ont fait agir son Excellence Ismail Kemal Bey, elle accepte cette remise de pouvoirs et, dument autorisée par les Grandes Puissances elle assume, au nom des Gouvernements qu'elle représente l'administration de l'Albanie. Ismail Kemal, Nadolny, Petrovitch, Leon Krajewsky, Harry H. Lamb, Leoni Petriaef, Vallona, le 22 janvier, 1944.” Shih edhe: PRO.FO.421.292, doc.no. 3178/85/22, Consul-General Lamb to Sir Edward Grey, Vallona, January 23. 1914.

²⁰ PRO.FO.421.292, doc.no.2356/61, Consul-General Lamb to Sir E. Crowe, Vallona, January 12, 1914.

²¹ Arben Puto, *Shqipëria politike, 1912-1939*, Botimet Toena, Tiranë 2009, 121.

²² PRO.FO.421.292, doc.no. 3518/94/24, Consul-General Lamb to Sir Edward Grey, Vallona, January 25, 1914. PRO. FO.371.1890 doc. no. 3178, 122, Consul General Lamb

to Sir Edward Grey, Vallona, January 23, 1914.

Nadolny.²³ Ndërkohë, koloneli Phillips hartoi planin për eliminimin e Esad Pashës. Atëherë Esadi e kuptoi se nuk mund të bënte përkundër vullnetit të fuqive.²⁴

Delegacioni i KNK-së arriti në Durrës në mëngjesin e datës 30 janar 1914, në bordin e kryqëzorit austriak “Panther” dhe u takua menjëherë me Esad Pashën, të cilin e kërcënuan se kushtet e vendosura nga ai para KNK-së, nëpërmjet delegatit shqiptar Myfid bej Libohovës, ishin tërësisht të papranueshme. Fuqitë kishin vendosur që KNK-ja do të përqendronte në duart e veta drejtimin më të lartë të të gjithë administratave krahinore ekzistuese në Shqipëri, me qëllim që t’i dorëzonte princit të ardhshëm disa forma të përqendruara të qeverisë.

Për këtë arsye ishte e tepërt t’i shpjegohej atij se këto masa ishin në interesin më të lartë të vendit. Pas një kundërshtimi të ashpër nga ana e tij, më në fund, në orën 06:00 të darkës së datës 30 janar 1914, përfaqësuesit e KNK-së ia arritën të firmosin me Esad Pashë Toptanin një memorandum në gjuhën turke, të vetmen të cilën ai e zotëronte mirë, mbi bazën e të cilit ai duhej ta dorëzonte administratën e Shqipërisë Qendrore në duart e KNK-së. Ky organizëm më pas do të duhej ta caktonte atë në krye të përfaqësisë që do të shkonte në Evropë për t’i ofruar fronin e Shqipërisë Princ Vidit. Përfaqësuesit e KNK-së i dhanë atij edhe një lloj letre certifikatë garancie për shërbimet e mira që ai gjoja i kishte bërë atdheut, sikurse ishte bërë në rastin e Ismail Qemalit dhe njëkohësisht garanci se vetëm pak ndryshime mund të bëheshin në personelin administrativ të Shqipërisë Qendrore, deri në formimin e një qeverie qendrore definitive.²⁵ Kështu, në kushtet e këtij presioni të fuqishëm të Fuqive të Mëdha edhe Esad Pasha u detyrua të pranonte shmangien nga pretendimi për drejtimin e Shqipërisë, por në qoftë se shqyrtojmë me vëmendje ngjarjet e ardhshme, mund të bindemi se marrëveshja i siguroi atij *de facto* realizimin e objektivit personal politik për mbizotërimin e ardhshëm në skenën politike të Shqipërisë së trazuar. Më datën 4 shkurt në mëngjes, Esad Pasha u detyrua të nënshkruajë edhe një memorandum të dytë me përfaqësuesit e KNK-së, në të cilin ai në mënyrë përfundimtare vendosi të linte

²³ PRO.FO.421.292, doc.no. 3517/93/23, Consul-General Lamb to Sir Edward Grey, Vallona, January 25, 1914.

²⁴ Joseph Swire, *Shqipëria, Ngritja e një mbretërie*, Tiranë 2005, 158.

²⁵ PRO. FO.421.292, doc.no.5614/137/25, Consul General Lamb to Sir Edward Grey, Durazzo, January 31, 1914., Enclosure in No. 137, Memorandum.

vendin me adresë Brindisin më datë 12 shkurt së bashku me përfaqësinë shqiptare, duke paraqitur njëkohësisht dorëheqjen e tij para KNK-së dhe Senatit të Shqipërisë së Mesme.²⁶

Akti i dorëheqjes u nënshkrua më 12 shkurt 1914. KNK-ja me këtë rast shkoi në përbërje të plotë në Durrës për të kryer aktin formal të marrjes së pushtetit. Pas hapjes së rrugës së brendshme politike, në javën e parë të muajit shkurt 1914, Vilhem Vidi (Wilhelm von Wied) i njoftoi Fuqitë, me anë të një letre drejtuar ambasadorëve të tyre në Vjenë, se ai e pranonte fronin e Shqipërisë. Në prag të ardhjes së Princ Vidit, KNK-ja arriti të vendoste nën administrimin e drejtorit administrativ të çështjeve të brendshme, përveç Vlorës, Durrësit e Shkodrës edhe Lezhën e Shëngjinit, ku këtu koloneli Phillips dërgoi kapitenin austro-hungarez Franc, së bashku me një oficer italian, të mbështetur nga një detashment britanik. Edhe Preng Bibdoda vazhdoi të sundonte Mirditën, por duke iu nënshtruar KNK-së. Kësisoj, me përjashtim të Shqipërisë së Jugut nën pushtimin grek, pjesa tjetër e Shqipërisë u bashkua formalisht nën një administratë të vetme.²⁷

Misioni i parë si direktorat ekzekutiv dhe ligjvënës në Shqipëri nga ana e KNK-së u realizua. Deri me ardhjen e Princit dhe shpalljen e Statutit Organik, KNK-ja do të kryej funksionet e tij si direktorat, për të kaluar më pas në funksionet mbikëqyrëse e kontrolluese deri në momentin e dezintegrimit dhe shpërndarjes faktike. Princi Vilhem Vid dhe Princesha Sofie, së bashku me trupën e shoqërimit arritën në portin e Durrësit më datë 7 mars në ora 02:00 pasdreke me anijen austriake “Taurus”, të shoqëruar nga anija britanike “Gloucester”, kryqëzori francez “Bruix” dhe kryqëzori italian “Quarto”. Princ Vidit iu deshtë të mbretëronte në një terren të vështirë, në një komb ende të pabashkuar, në një hapësirë sociale dhe kulturore të shumëllojshme, e kësioj terreni i tij ballkanik ka qenë shumë më i vështirë sesa i dinastëve të tjerë të caktuar nga Evropa në Greqi, Rumani, Bullgari, në rrjedhën e shekullit XIX, kur fqinjët ballkanikë të Shqipërisë fituan pavarësinë ose autonominë. Pavarësisht përpjekjeve të nacionalistëve për të predikuar doktrinën e unitetit, qeveria nuk u rezistoi dot intrigave politike, në qendër të të cilave ka qenë, në planin e jashtëm Italia dhe

²⁶ PRO.FO 371, 1890, doc. no. 27 Consul-General Lamb to Sir Edward Grey, Vallona February 5, 1914.

²⁷ Joseph Swire, *Shqipëria...*, 159.

në planin e brendshëm njeriu më i pushtetshëm në këtë qeveri, Esad Pashë Toptani. Qeverimi në periudhën e mbretit Vid është ndërlikuar nga “intrigat italiane, ruse e franceze, si dhe dallaveret e mbrojtësve të tyre, nga “imuniteti” që gëzonte Greqia për të gjitha makinacionet e veta”, por edhe nga ruajtja e “asnjanësisë” prej Gjermanisë dhe Anglisë, që ia bënë të pamundur kryerjen e detyrës qeverisë së Turhan Pashës dhe shënuan fatin e mbretërimit të shkurtër të pinjollit të familjes Hohenzolern. Mbretërimi i Vidit duhet të vendoset në kontekstin e marrëdhënieve ndërkombëtare të kohës, kur fuqitë evropiane që ishin marrë vesh për krijimin e Shqipërisë, ishin përfshirë në një pështjellim të pangjashëm dhe pas fillimit të luftës, i gjithë themeli mbi të cilin ishte arritur konsensusi për Shqipërinë dhe Princ Vidin, u shpërbë për të mos u rikthyer më kurrë mes tyre.

Faktorët që vepruan kundër krijimit e konsolidimit të tij, kanë qenë një kombinim i qartë mes forcave të brendshme konservatore otomaniste dhe subjekteve të jashtme fqinje, të cilët vepruan me mjaft lehtësi në terrenin e çorganizuar shqiptar dhe në injorancën e prapambetjen e theksuar kulturore të këtij vendi, në segmente të gjëra të të cilit gjurmët e shekujve të errët ishin të dukshme dhe të gjalla. Përndryshe, forcat në të mirë të stabilizimit të principatës ishin ende të kufizuara, në një elitë të emancipuar dhe në pasues që përpiqeshin t’i ndiqnin nga pas.

Duke mos e njohur Qeverinë e Përkohshme të Vlorës, të lindur nga një kuvend kombëtar mbarëshqiptar, koncerti i Fuqive të Mëdha la mënjanë përpjekjen e brendshme për të materializuar shtetësinë, duke mos njohur njëkohësisht edhe parimin e vetëvendosjes dhe duke filluar nga e para sendërtimin e elementëve përbërës shtetëror të Principatës së Shqipërisë. Vakumi i pushtetit i krijuar në Shqipëri, fillimisht për shkak të bllokimit të gjithanshëm që iu bë Qeverisë së Përkohshme të Vlorës, e më pas për shkak të imponimit të dorëheqjes, mundësoi lulëzimin e qendrave të reja pushtetare konservatore, që nxitën anarkinë politike dhe dezintegrimin gradual të strukturave shtetërore dhe nxitën agjenturat e huaja të vepronin për të rimarrë terren, ose për të fituar terren të ri. Shqipëria e viteve 1912-1914 në vetvete ishte një vend mjaft i diversifikuar. Faktorët politikë që ndikuan drejtpërdrejt në zgjimin më të vonshëm kombëtar u shfaqen me një forcë të jashtëzakonshme shkatërrimtare në rrjedhën e vitit 1914. Elementët e forcave të brendshme reaksionare hamidiane filluan gjatë këtij viti një aktivitet të shfrenuar përshtatës dhe pozicionues me realitetin e ri.

Duke përfutur nga situata plotësisht e rënduar ndërkombëtare dhe nga brishtësia e autoritetit të ri shtetëror të Principatës së Shqipërisë, këta elementë u përpoqën ta kthejnë përdhunshëm Shqipërinë prapa në kohë, duke goditur themelet e ndërtuara nga Etërit e Kombit. Pikërisht këtu duhet kërkuar thelbi i trazirës dhe anarkisë së brendshme që do ta karakterizojë në vijim të vitit 1914 Shqipërinë dhe do të çmontojë atë çfarë ishte ndërtuar deri atëherë. Shpërthimi i konfliktit botëror do ta varrosë përfundimisht gjithë punën e bërë në konstituimin e shtetit shqiptar dhe të administratës së re të tij nga KNA-ja (në Shkodër) dhe KNK-ja (në të gjithë Shqipërinë) dhe do ta fusë gjithë zhvillimin e vendit në rrjedha të reja kaotike. Vetë konflikti botëror që do të shpërthejë në vijim ishte kulmi i një ballafaqimi të ashpër të Austro-Hungarisë me Serbinë dhe Malin e Zi, ndër të tjera edhe për problemin e kufirit të Shqipërisë në Veri dhe Verilindje. Krizat që kaloi Shkodra, veprimet e vazhdueshme destabilizuese në Shqipëri, mostërheqja e trupave malazezo-serbe dhe greke për periudha të caktuara nga territori shqiptar, inkursionet e vazhdueshme malazeze në veri të Shkodrës, janë pjesë në zinxhirin e ballafaqimeve të njëpasnjëshme të Austro-Hungarisë me Malin e Zi dhe Serbinë, që do ta mbajnë krizën e hapur dhe do të futen në një lloj llogarimbajtje për t'u shlyer një ditë.

Shqipëria e atëhershme po shkëputej me vështirësi me të kaluarën. Ajo vuante nga mospasja e një grupimi të gjerë shoqëror të emancipuar, vuante nga ekzistenca e një klase bejlerësh që e kishte pak të zhvilluar ndjenjën e përgjegjësisë kombëtare dhe rendte ende me fantazmat e ruajtjes së çifligjeve të dhuruara personale. Kurse forcat e emancipuara liberale e proevropiane të shoqërisë shqiptare përbënin një pakicë gati të pafuqishme për të ndërmarrë nisma që thyenin tabutë konservative të një shoqërie të sapodalë në liri. Kjo liri e brishtë, e shoqëruar me cungime të rëndësishme territoriale, të sanksionuara edhe me marrëveshje ndërkombëtare, e kishte çorientuar kahun e drejtimit përparimtar të kësaj shoqërie, e kishte lënë atë preh të pambrojtur nga aventurierët që në atë kohë (pse jo, edhe më pas), ishin me shumicë. Krijimi i shteteve autonome dhe të pavarura në Ballkan nuk ka qenë vetëm një thyerje me Perandorinë Osmane, por edhe një hedhje poshtë e të kaluarës politike. Një zhvillim i tillë u shfaq në përpjekjet e këtyre shteteve për të zëvendësuar institucionet e shtetit osman, me institucione të modeluara në mënyrë evropiane.

Edhe në Shqipëri, kjo përpjekje ka qenë krejtësisht e dukshme, duke filluar nga procesi shtetformues i Qeverisë së Përkohshme të Vlorës dhe duke vazhduar më pas me qeverinë e Princ Vedit. Mirëpo, ky proces, në rastin e Shqipërisë ka ecur ngadalë, shpeshherë është ndërprerë dhe përgjithësisht është perceptuar në mënyrë jo të njësuar nga segmentet e ndryshme të shoqërisë dhe klasës drejtuese të këtij vendi. Për këtë arsye procesi europianizues dhe perëndimizues në këtë vend do të jetë një proces shndërrues mjaft i gjatë në kohë, që do të shtrihet shumë përtej periudhës së marrë në shqyrtim nga ana e jonë. Elita e re shqiptare ishte mjaft heterogjene. Në këtë elitë, që u shfaq fillimisht e bashkuar në nëntorin e vitit 1912, bënë pjesë individë që u përkisnin formimeve të ndryshme politike. Forcave kombëtariste iu deshtë në vijim të bënin llogari gjithmonë me ekzistencën pranë saj dhe përball saj, të grupimit të fuqishëm të bejlerëve dhe administratorëve të rangut të mesëm të ish-administratës otomane, që u integruan në jetën politike shqiptare. Ata ushtruan përherë një presion konservator mbi prirjet modernizuese dhe perëndimzuese të aktorëve të tjerë të politikës shqiptare që kishin vizione evropiane mbi të ardhmen e vendit.

Më 3 shtator shënohet fundi i mbretërimit *de facto* i Princ Vedit, i cili pasi nxori një shpallje ku pohonte angazhimin e vet dhe besimin që kishte në veprën e tij patriotike, u kujtonte shqiptarëve se shpërthimi i luftës në Evropë kishte ndryshuar rrethanat gjeopolitike, ndaj kjo ngjarje e detyronte atë të largohej për një kohë në Perëndim, pa hequr dorë nga angazhimi i tij për të punuar për Shqipërinë. Vilhem Vidi nuk ka abdikuar asnjëherë dhe i ka konsideruar edhe më tutje të drejtat e tij mbi fronin e Shqipërisë. Nga pjesa më e madhe e shqiptarëve që kanë shpresuar se Shqipëria mund të bëhet, ai është konsideruar edhe më tutje, deri edhe në vitet pas Luftës së Parë Botërore, si sovran i ligjshëm i Shqipërisë, i njohur nga e drejta e brendshme e vendit dhe nga ajo ndërkombëtare, për shkak se vendimet ndërkombëtare të para Luftës së Parë Botërore nuk ishin shfuqizuar në mënyrë ligjore, por si rezultat i traktateve të fshehta, të njëanshme dhe jo gjithëpërfshirëse. Për shqiptarët kombëtaristë, të cilët e kishin të rrënjosur thellë besnikërinë ndaj Prijësit, mos abdikimi i Vedit do të thoshte që edhe më tutje ai konsiderohej si sundimtari i tyre me të drejta të plota. Po ashtu edhe për atë vetë Shqipëria mbeti edhe më tutje një principatë "*in absentia*".

Kthimi i tij në Shqipëri pas luftës u ndërlikua nga fakti që fuqitë fitimtare në luftë të Antantës dhe veçanërisht Franca, të cilës iu bashkëngjiti edhe Italia, penguan njohjen e të drejtës së kthimit të Vidit në Shqipëri dhe e ndërlikuan vendimin e 29 korrikut 1913, me një seri aktesh ndërkombëtare të njëanshme në rrjedhën e Luftës së Parë Botërore dhe në ditët menjëherë në vigjilje të paqes, të cilat ia pamundësuan Vidit rikthimin në Durrës në vitet e paqes.